

Kazakistan'da Devlet ve Millet İnşası

1. Giriş

1990'lı yılların başında siyasal analiz yapan uzmanlar sadece Kazakistan'ı değil tüm Orta Asya'yı potansiyel kriz bölgesi olarak tanımlamaya başlamışlardır. Söz konusu bölgenin etnik ve dinsel çeşitliliği o döneme kadar bilinmeyen bu bölgenin "Balkanlaşması" tartışmalarını gündeme getirmiştir. Söz gelimi Zbigniew Brzezinski, Orta Asya'nın "etnik cadı kazanı" olduğunu vurgulayarak bu bölgenin "Avrasya'nın Balkanı" olduğunu ifade etmiştir. Balkanlaşma spekülasyonlarının haricinde yapılan çözümlemelerde bir de Orta Asya Müslümanlarının aşırı İslamcılıktan etkileneceği endişesi işlenmiştir. Özellikle Müslüman bir ülke olarak Kazakistan'ın elindeki atom silahlarının aşırı İslamcıların eline geçebileceği endişesi gündeme getirilmiştir. Bess Braun, Kazakistan'ın İran'daki aşırı İslamcıların etkisine girebileceğini ve elindeki atom silahlarını Batı karşıtlığı ile tanınan Libya ve Irak gibi ülkelere satarak bölgenin güç dengesini değiştirebileceğini vurgulamıştır.

Peki, Batılı uzmanları Kazakistan ile ilgili olarak bu yönde kriz senaryoları yapmaya iten neden neydi? 1970'li yıllarda Kazakistan "Halkların Kardeşliği Laboratuvarı" ve "yüz dilin konuşulduğu" bir coğrafya olmuştur. 1989'da Kazakistan'da yüzün üzerinde etnik grup yaşıyordu. Bu dönemde Kazaklar ülke nüfusunun sadece % 40,1'ini oluşturuyordu. Kazaklar genellikle ülkenin güneyinde yani aşırı İslami akımların güçlü oldukları bölgelere yakın yerlerde yaşıyorlardı. Diğer yandan bu dönemde aşırı Rus milliyetçileri ise Slavların çoğunlukta olduğu kuzey bölgelerinin Rusya'ya bağlanması düşüncesini gündeme getirmişlerdir. Kazak yönetimi ise etnik çatışmaları önlemek için "milli devleti" ülkenin düzenini sağlayıcı bir ilke haline getirmiştir. İşte bu yüzden Kazakistan 1990'lı yılların başında Batı'da yaygın olan devlet tasarımı benimsemiştir. Batı değerlerinin teknik ilerleme ve ekonomik gelişmeyi torpilediğine inanan Kazak aydınları sadece etnik gruplar arasındaki uyumun ve sosyal barışın değil siyasal istikrarın ve rejimin meşruiyetinin de sağlanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak Kazakistan kendisini 1990'lı yıllarda cumhuriyetin istikrarını tehdit eden bazı iç sorunlar ile yüzleşmek zorunda hissetmiştir. Bunun başarılı olmasında Avrupa'da yaygın olan devlet tasarımının uygulanmasının ne dereceye kadar etkili olduğu bu çalışmada aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın konusu, Kazakistan'da devlet ve millet inşası sürecini çalışmanın analitik yapısı bölümünde ortaya konulan soru ve hipotez doğrultusunda çözümlemektir. Yazarın bu konuya ilgisi Kazakistan'da 1996-2000 yılları arasında Frederik Ebert Vakfında yaptığı staj esnasında şekillenmeye başlamıştır.

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı

Bu çalışma Kazakistan'daki devlet ve millet inşasının çok yönlü sorunlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Kazakistan'da uyguladığı milliyetler ve kalkınma politikalarının çözümlenmesi gereklidir. Bu bağlamda SSCB'nin Kazakistan'da etnik gruplar/alt etnik gruplar arası ve sosyo-kültürel farklılıkları ortadan kaldırmada dahası supranasjonal (milletler üstü) kimlik oluşturmada sergilediği başarı ve başarısızlık araştırılmak istenmektedir. İşte bu çerçevede aşağıdaki sorular irdelenecektir: 'Resmi milliyetçilik' etnik gruplar arasındaki ortak yaşamın çok taraflı sorunlarını çözmeye imkân sağlamış mıdır? SSCB, ülkesinde yaşayan yüzden fazla etnik grubun sosyal ve kültürel gelişimini desteklemiş midir yoksa daha çok engel mi olmuştur? Resmi dil ve eğitim konusunda denge gözetilmiş midir yoksa belli bir etnik gruba öncelik mi tanınmıştır? Yöneticiler hangi kriterlere göre seçilmiştir? Bütün etnik gruplar ekonomide ve politikada dengeli bir şekilde temsil edilebilmiş midir? Yoksa belirli bir etnik grubun dışlanması mı söz konusu olmuştur?

■ Bu soruların incelenmesiyle amaçlanan şey, SSCB'nin milliyetler ve kalkınma politikasının 1980'lerin sonunda etnik milliyetçiliğin ortaya çıkmasını nasıl etkilediği konusunda fikir vermektir. ■ Bu konunun nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği bu durumun kitleleri nasıl etkilediği ayrı bir bölümde çözümlenecektir. Burada bu "etnik milliyetçiliğin" 'devlet inşa etmeyi' ne ölçüde hızlandırdığı ve 'milletleşmeye' ne ölçüde destek olduğu izah edilecektir. Bu bağlamda özellikle Kazakistan'ın 1990'lı yılların başında yaşadığı bağımsızlık süreci üzerine odaklanılacaktır. Kazakistan ne ülke içinde yaşanan bir devrim (Fransa), ne yukarıdan alınan ortak bir karar (İtalya ve Almanya), ne sömürge yönetimlerine karşı gerçekleştirilmiş bir bağımsızlık savaşı (Cezayir), ne de bir iç savaş (SSCB) sonucu kurulmuştur. Bu ülkede güçlü bir milli hareket eksik olduğundan bu ülke adeta, istemeyerek bağımsız olmuştur. Bu çok halklı ve etnikli devlet bağımsızlığını ilan

ettiği günden bu yana kendi kimliğini aramaktadır. Birçok tarihçi ve hukukçu 1990'lardan beri Kazakistan'ın milli bir devlet olarak ortaya çıkışını açıklamaya çalışmaktadır. Kazak bilim adamları yaptıkları birçok bilimsel çalışmada SSCB'nin milliyetler ve kalkınma politikasının çözümlemesini yapmakta ve bunun milli kimliğin oluşumuna etkilerini incelemektedirler. Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev 'devlet ve millet inşası' konusunun kendisi için öncelikli bir ^{husus} konu olduğunu açıklamıştır. Nazarbayev bunun yanında kitaplarında ve konuşmalarında Kazakistan'ın nasıl bir milli devlet olması gerektiği konusunda tasarımlar ve düşünceler ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sadece söz konusu "resmi milliyetçiliğin" mahiyetini ortaya koymak değil, aynı zamanda hangi yöne doğru gittiğini incelemektir. Kazak yönetimi bütün Kazakistan halkını mı yoksa sadece Kazakları mı bu yeni devlet bünyesinde bütünleştirmek istiyor? Eğitim ve öğretim alanında Kazakistan kimliği mi yoksa Kazak kimliği mi öne çıkarılmaktadır? İşte bu soruların cevabı aranırken hedeflenen şey, 'milli devlet tasarımıdaki' uyumsuzluk ve çelişkileri belirlemektir. Ancak burada temel amaç meselenin "reel politik" açıdan nasıl uygulandığını ortaya koymak değil, daha çok bu meselenin siyasal olarak meşruiyetini ve bunun sınırlarını incelemektir. Bu düşüncenin arkasında yatan temel tez, milli kimliğin oluşmasında sadece zorlama milliyetçiliğin değil, siyasal uygulama ve kurumlarında rol oynadığı hususudur. Bundan dolayı Kazakistan'ın siyasal sisteminin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede anayasal 'başkanlık sistemi' değil, Kazakistan'ın siyasal yapısının tasarımı merkezi bir rol oynayacaktır. SSCB döneminde temelleri atılan ve günümüze uyarlanan sistemdeki güç dağılımı ve uygulaması patrimonyal sistemin özelliklerini taşımaktadır. Patrimonyal yönetim anlayışı genel olarak var olan otoriteye geleneksel bağlılığı ifade eder. Böyle bir siyasal sistemin merkezinde tek bir yönetici bulunur ve bu yönetici kişisel bağlantıları doğrultusunda bütün siyasal kararları kendisi alır. Yani siyasal süreçler üzerinde yaratılan etki, seçimlerden ziyade daha çok kişisel ve akrabalık ilişkileri sayesinde oluşur.

Bu çalışmada, Kazakistan siyasal sisteminin yukarıda anlatılan karakterinin millet ve devlet inşası sürecini ne yönde desteklediği veya engel olduğu sorusu araştırılacaktır. Bu soruyla bağlantılı olarak bu çalışmanın hipotezi şu şekildedir: "Vatandaşların siyasal karar alma sürecine katılmaları, milli devlet kimliğinin oluşmasına önemli ölçüde katkı yapmaktadır". Vatandaşlar siyasal taleplerini yasal yollardan dile getirebilirlerse ve siyasal

karar verme süreçlerine etki edebilirlerse milli kimliğinin oluşması gerçekleşebilecektir. Şayet vatandaşlara siyasal katılım imkânı tanınmazsa, vatandaşlar siyasal isteklerini dile getirebilmek için başka yol ve çare arayışı içerisine gireceklerdir. Bu durumda siyasal görüşlerin aşırılılaşması ve yasallığını kaybetmesi söz konusu olacaktır.

Yukarıda anlatılan çerçevede halkın siyasal karar verme sürecine ne ölçüde etki ettiği veya edebileceği tartışılacaktır. Bu süreçlere karşı genel bir ilgisizlik mi hâkim yoksa etnik milliyetçi arzular mı ağır basıyor? Başka etnik gruplara karşı mı yoksa devlete karşı mı bir protesto gelişiyo? Karar alma sürecine açık ve net bir katılım söz konusu mudur? Bu sorulara verilecek cevaplar, sonuç kısmında Kazakistan milli devletinin geleceği üzerine yapılan çözümlemelerde bazı ipuçları sunacaktır. Fakat Kazakistan'ın iç siyasal durumunun değerlendirilmesi bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer almayacaktır. Bu çalışmada Kazakistan'ın siyasal istikrarını tehlikeye sokabilecek faktörlerin belirlenmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu sorunun ele alınmasının siyaset bilimi açısından önemi Kazakistan'da devlet ve millet inşasının iç sorun odaklı olarak ele alınmasıdır. Bu konu şimdiye kadar yapılan Orta Asya araştırmaları bağlamında yeterince ele alınmadığından bu çalışma bu alanda mevcut olan boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmanın yukarıda ortaya konan hipotezinin çözümlenmesi için aşağıda açıklanan yol haritası izlenecektir:

Birinci bölümde sorunsalın ve çalışmanın teorik çerçevesinin açıklanmasından sonra konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmek için ikinci bölümde SSCB döneminde izlenen "milliyetler siyaseti" ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde.....

Dördüncü bölümde.....

Beşinci bölümde.....

Altıncı bölümde çalışmanın giriş bölümünde ortaya atılan sorunun çözümlenmesi sonucunda elde edilen sonuçlar konu bütünlüğü içerisinde tekrar ele alınarak bu sonuçların Kazakistan'da devlet ve millet inşası sürecini açıklamak için yeterli güçte olup olmadıkları tartışılacaktır.

1.2. Literatürde Kazakistan

Kazakistan'da "devlet ve millet inşası" konusu üzerine çok az sayıda bilimsel eser bulunmaktadır. 1990'ların başından sonra Kazakistan hakkında yapılan yayınların niteliği ve niceliği önemli ölçüde artmış olmasına rağmen, gene de konu hakkında kapsamlı bir çözümleme bulmak bir hayli zordur. Bu konuda yapılan neşriyat genel olarak kimlik inşası ile sınırlı bir konumdadır. Bu çalışmaların merkezinde genellikle Kazaklar bulunmaktadır. Sözgelimi, Martha Brill Olcott 1985 yılında 'The Kazakhs' (Kazaklar) adlı daha çok SSCB kaynaklarına dayanan bir kitap yayınlamıştır ki bu eserin 1995'de gözden geçirilmiş baskısı herhangi yeni bir bilgi sunmamaktadır. Söz konusu bu eserin tarih bölümü 1985 baskısında yer alan şekli ile değiştirilmeden aynen alınmıştır. Kazakistan'ın geçmişi ve günümüzü hakkında başka önemli bir eser 'The Formation of Kazakh Identity from Tribe to Nation-State' başlığı ile Shirin Akiner tarafından 1995'te yayınlanmıştır. Yazar bu kitabında Kazakların kimliklerini bulma sorununu kültür tarihi bakış açısından incelemiştir.

Kazakistan'da devlet ve millet inşası üzerine yapılan çözümlemelere 1990'ların ortasına kadar 'Rus sorunu' damgasını vurmuştur. Ruslar ile Kazaklar arasındaki geleneksel rekabet birçok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda önemli eserler olarak; Ian Bremmer'in 'Nazarbaev and the North: state-building and ethnic relations in Kazakhstan', Robert Kaiser ve Jeff Chinn'in 'Russian-Kazakh relations in Kazakhstan', Igor P. Lipovsky'nin 'The Russian Problem in Central Asia' başlıklı kitapları sayılabilir. Yukarıda isimleri ve eserleri anılan yazarlar Kazakistan'da bağımsızlıktan sonra siyasette, ekonomide ve toplumda ortaya çıkan "Kazaklaşma" olgusu ve sürecini incelemişlerdir. Bütün bu yazarlar Sovyet sonrası dönemde Ruslara karşı yapılan ayrımcılığın, Kazakistan'da yaşayan etnik gruplar arasında ciddi bir çatışmaya sebep olabileceğini belirtmişlerdir. Ancak Kazakistan'da etnik çatışma çıkacağı yolundaki tahminler ön görülen kriz senaryolarının hiçbirinin gerçekleşmemesi nedeniyle 1990'ların ortasından itibaren terkedilmeye başlanmıştır. Kazakistan 1995'te atom silahlarını elinden çıkardığından dolayı bu konu ne İran örneğinde olduğu gibi alevlendi, ne de bu ülkede İslamcı köktencilik tehlikesi yükselişe geçti. Diğer yandan Rus-Kazak gerginliği Kazakistan ile sınırlı kaldı. Böylece Rusya ile Kazakistan arasında herhangi bir askeri çatışma da meydana gelmemiştir. Batılı uzmanlar bilgi ve haberleşme yetersizliği ile ön yargılardan hareketle bu ülke hakkında haksız yere korku yaydılar ve 'İslam düşmanlığı'

konusunu gündeme getirerek çatışmacı bir ortam oluşturmak istediler. İşte böyle bir felaket senaryosunun gözden geçirilip değiştirilmesi gerekiyordu. Bunun yapılabilmesi için de Kazakistan'ın "milli devlet yapısının" ayrıntılı bir şekilde çözümlenmesi gerekiyordu. Bunu izleyen süreçte Kazakistan'daki etnik gruplar arasında niçin çatışma çıkmadığı üzerine birçok eser yayınlandı. Katrin Benner'e göre, Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev ülkesinin siyasal istikrarının sağlanması ve korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Ona göre Nazarbayev'in dengeli bir 'milliyetler siyaseti' gütmesi etnik olarak bölünmüş ve çatışmaya meyilli olan Kazakistan toplumunu bir arada tutmuştur. İç siyasal faktörlerin yanı sıra Ravil Ajtkaliev gibi yazarlar ise, bu bağlamda Kazakistan'ın ekonomik ve güvenlik açısından büyük ağabeyi Rusya'ya bağımlı olmasının önemli bir rol oynadığını düşünüyorlar.

Yukarıdaki tahmine karşı çıkan Beate Eschment 'Hat Kasachstan ein Russisches Problem? Revision eines Kathastrophenbildes' adlı araştırmasında apokaliptik bakış açılarının acele kararlara dayandığını belirtmektedir. Eschment bu eserinde Kazak toplumunda sadece Ruslarla Kazakların karşı karşıya olmadığını belirtiyor. Daha çok Kazakistan toplumunu oluşturan her etnik grubun kendi içinde önemli derecede sosyo-kültürel farklılıklara sahip olduğunu belirtiyor. Ruslarla Kazaklar arasındaki etnik bölünmüşlüğü, Kazakistan'ın parçalı yapısından kaynaklanan bölünmüşlüklerden sadece bir tanesi olduğunun altını çizen yazar bu ülkenin tipik bir çoğulcu toplum olduğunu dile getiriyor. Yani Eschment, Kazakistan'daki esas çatışma potansiyelini etnik bölünmüşlükte değil sosyo-kültürel bölünmüşlükte görmektedir. Eschment bu tezini gerekçelendirirken Kazakistan'da sosyal gerginliklere dair yayınlanan raporlara ve açıklamalara müracaat etmektedir. Diğer yandan bu konuda 'When national ambition conflicts with reality. Studies on Kazakhstan's ethnic relations' başlıklı bir makale yazan Jiger Janabel ise Kazakistan'da yaşayan sosyal sınıflar arasında bir çatışma ihtimali olduğunu belirtmiştir. Bu yönde görüş belirten başka bir araştırmacı olan Uwe Halbach ise Kazak milli devletinin oluşmasında ana sorunlardan en önemlisinin Kazaklarla Ruslar arasında çıkması muhtemel bir etnik çatışma değil, bilakis sosyo-ekonomik krizlerin önemli olduğu tezini savunmaktadır. Timothy Edmonds ise Kazakistan'da düzeni bozabilecek unsurlar olarak etnik gruplar arasındaki ayrımı keskinleştiren "ekonomi" ve "güç" politikalarını öne çıkarırken 'Kazak toplumunun gerçek anlamda bölünmüşlüğü' belirleyen şeyin etnik

gruplar arasındaki bölünmüşlük olmadığını daha çok "güce" sahip olma veya olamamanın belirlediğini" ifade etmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında 'Rus sorununun' yerini başka 'sosyal problemlerin' aldığı ve Kazakistan'da "milli devlet" yapısının pekiştirilmesinin sosyal yaşam standartlarının geliştirilmesine bağlı olduğu belirtilebilir. Bu ülkede Sosyo-ekonomik gelişmelerin devlet ve millet olma yolunda çok önemli bir rol oynadığı yadsınamaz. Ancak bu konu bu çalışmanın merkezinde yer almayacaktır. Bu satırların yazarı Kazakistan'ın milli devletliliği hususunda daha çok Kazak halkının siyasal sistem ile bütünleşme derecesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda, mevcut siyasal sistemin, etnik gruplar arasındaki barışı ne ölçüde sağlayabileceği ve toplumsal uyumu nasıl gerçekleştirebileceği konusu ihmal edilmiştir. Yapılan çalışmalarda sadece Kazakistan'ın siyasal sisteminin bazı yönleri ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle "başkanlık sistemi" Avrupalı ve Kazak bilim adamları tarafından incelenmiştir. Ancak devlet etkinliği ve siyasal katılım ile etnik çatışmalar arasındaki ilişki pek dikkate alınmamıştır. Bu durum çok az sayıda Kazak ve Batılı araştırmacı tarafından görülmüş fakat konunun ayrıntısına inilmemiştir. Bu konuya dikkat çeken araştırmacı Kazak Siyaset Bilimci Nurbulat Masanov olmuştur. Masanov, Kazakistan toplumunda hükümetin demokratikleşme konusunda isteksiz olduğu yolunda yaygın bir kanaatin bulunduğunu belirtiyor. Devlet içinde yaşanan ciddi çatışmaların askeri müdahale ile sonuçlanabileceğini düşünen yazar 'normal vatandaşların daha şimdiden hükümete karşı aşırı hareketler içinde bulunduklarının altını çizmektedir. Masanov'un öngörüsü şu şekilde özetlenebilir. "Orta Asya demokrasisi yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğundan bu bölgede etnik ve dini çatışmalar ivme kazanabilir'.

? Bu çalışmada bir yandan Batılı bilim adamlarının yazmış oldukları kitap ve makaleler 'ikincil kaynak' olarak kullanılırken, diğer yandan 1990 ila 2000 yılları arasında Kazak gazetelerinde yer alan makalelerden ve haberlerden ise 'birincil kaynak' olarak yararlanılmıştır. Bu çerçevede; sendika gazetesi olan 'Birlesu', öğrenci gazetesi 'Gorizont', muhafazakâr ekonomi gazetesi 'Panorama' ve hükümet yanlısı bir gazete olan 'Kazachstanskaja Pravda' gibi yayın organları ilk elden önemli bilgiler edinilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İnternette yayınlanan muhalefet gazetelerinden elde edilen bilgiler de gerekçelerin derinlemesine oluşturulmasında yeri doldurulamayacak bir görev ifa etmiştir. Bu internet sayfalarında gene eleştirel bakış açısı ile yayınlanmış raporlardan

yararlanılmıştır. Günlük siyasal gelişmeler ise 'Radio Free Europe' ve 'Radio Liberty' nin internet üzerinden yaptığı yayınlar aracılığı ile takip edilmiştir.

Bu çalışmada Kazakistan'ın etnik yapısı çözümlenirken resmi nüfus istatistikleri kullanılmıştır. SSCB zamanında nüfus sayımları, siyasete alet edildiğinden, bu bilgilere dayanarak oluşturulan "milliyetler siyaseti" hararetli tartışmalara sebep oluyordu. SSCB sonrası dönemde Kazakistan'da da nüfus istatistikleri aracılığıyla yapılan çözümlemeler şüphe uyandırmaktaydı. Bu yüzden bu çalışmada alternatif istatistik verileri kullanılmıştır.

Bunların haricinde Kazakistan Başkanına bağlı olarak çalışan 'Stratejik Araştırma Merkezi' ve Kazakistan'da faaliyet gösteren özel "bilimsel kurumlardan" elde edilen bilgiler bu çalışmaya veri sağlayan kaynaklar arasında yer almıştır. Bunun yanında ilk elden ve daha fazla bilgi elde edebilmek için bu çalışmanın yazarı Kazakistan'da önemli kişilerle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde daha çok diğer kaynaklardan elde edilememiş bilgilere ulaşmaya çalışılmış ve zor soruların cevapları aranmıştır. Böylece özellikle Kazak bilim adamlarının etniklik, siyaset ve sosyal yapı konusundaki düşünceleri deşifre edilmiştir. Hükümet yetkilileri, muhalefet parti liderleri, çeşitli siyasal hareketlerin temsilcileri ve insan hakları derneklerinin yöneticileri ile yapılan görüşmeler vasıtasıyla, SSCB sonrası dönemde yaşanması muhtemel çatışmaların arka planına dair ayrıntılı bilgi elde edilmiştir. Birçok 'milli kültür merkezi' yöneticisi devletin çatışmaları bertaraf etme konusunda ne gibi önlemler alabileceği hususunda kendi düşüncelerini ifade ederek öngöründe bulunmuşlardır. Kazakistan hükümetinin danışmanlığını yapanlar devletin resmi görüşünü savunurlarken, bazı Batılı uluslararası örgütler ise Batının bilindik düşüncelerini tekrarlamışlardır.

Yazılanları daha iyi anlayabilmek için, Rusça, Kazakça ve İngilizce alıntılar Almanca'ya çevrilmiştir. Bu çevirilerde, kelimesi kelimesine bir çeviriden ziyade, metnin anlamını tam olarak yansıttığı düşünülen "anlama göre çeviri" esas alınmıştır. Rusça ve Kazakça kavramlar ile isimler Almancanın resmi yazım kurallarına göre aktarılmış ve mümkün olduğunca Almancaya çevrilmeye gayret edilmiştir. Rusça kavram ve isimlerin daha iyi okunmasını sağlamak amacıyla Almancanın izin verdiği ölçüde bunların transkripsiyonu yapılmıştır. Bütün şehir ve bölge adlarının güncel kullanımları esas alınmıştır. Bunun yapılmasının temel amacı kavramlar arasındaki birliğin ve bütünlüğün sağlanmasıdır.

1.3. Teorik Çerçeve

Bu çalışma kuruluş aşamasında bulunan her devletin karşılaşılabileceği önemli bir soruna ağırlık vermiştir ki, bu da milli kimliğin şekillendirilmesidir. Bu ise iki farklı alanda gerçekleşmektedir. Birincisi devlet, resmi bir milliyetçilik geliştirerek halkın bu yönde milli bilinç kazanmasını sağlayabilir. İkincisi ise devlet halkının siyasal karar alma sürecine katılmasının önünü açabilir ve bu yeni milli kimliğin kabul edilmesi ve desteklemesi için gerekli siyasal ortamı yaratabilir. İşte bu düşüncelere bağlı olarak bu çalışmada milliyetçilik teorilerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini netleştirmek için; “etniklik” ve “millet” kavramları arasındaki farkın net bir şekilde belirlenmesi gereklidir. Temelde etnik bilinç yani “etniklik” ve milli kimliğin sürekli olarak içsel ve dışsal bir değişime tabi olduğu tespitinin yapılması gereklidir. Her ne kadar bu kavramlarda bir iç içe geçmişlik söz konusu olsa da, bunların açık olarak tanımlanması mümkündür. Söz gelimi Anthony Smith’e göre etnik grubun özelliklerini; aynı soydan gelme, paylaşılan hatıralar ve ortak kültürel değerler oluşturmaktadır. Ulrich Schneckener ise etnik kimliği bir siyasal tasarım olarak anlıyor ve bu kavramın anlamını daha da genişletiyor. Buna göre etniklik sosyal hayatın bir parçası olarak tanımlanmaktadır ki bunun temeli uzun bir dönemde oluşmuştur. Millet kavramının tanımlanması etniklik kavramının sınırlarını aşmaktadır. Anthony Smith’e göre milletin özellikleri; ortak mitler, tarihi hatıralar, tarihi vatan toprağı, kültür, ekonomik hayat, ortak hak ve görevler gibi unsurlardır. Bu çalışmada bu tanımlamalar temel alınacaktır.

Milli kimlik nasıl oluşur? Ernst Gellner’e göre, bir milletin oluşmasına yol açan şey etnik kimliktir. Etnik milliyetçiliğin siyasal amacı ise kendi bağımsız devletini kurmaktır. Etnik bilinç, devlet kurulmadan önceki süreçte oluşur. Devletin bağımsızlık kazanmasından sonra ise bu bilinç milli kimliğin bir parçasını meydana getirir. Eric Hobsbawm’a göre ise etnik bilincin ve milli kimliğin oluşmasını sağlayan şey devletin bizi kendisidir. Yani devlet, insan eliyle siyasal olarak meydana getirilmiş yapay bir oluşumdur. Böylece devlet, heterojen bir toplumdan bir millet inşa edebilmektedir. Burada amaç, Benedict Anderson’un dikkat çektiği gibi siyasal bir toplumun sınırlandırılmış ve egemen olarak ortaya konulmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için de; tarihi devamlılık ve milli gelenekler oluşturulur.

Bu çalışmada millet inşası süreci ‘çift yönlü bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Anthony Smith’e dayanılarak bu çalışmada devletlerin, milletleri tam anlamı ile yeniden

oluşturmadıkları, daha önceki ortak kimliklerden hareket ettikleri görüşü kabul edilecektir. Yani devletler kendi amaçları için mitleri, hatıraları, değerleri, sembolleri ve ^{Yazarın} geleneksel yaşam tarzını tekrar tanımlarlar ve modern zamanın gerekleriyle uyumlu hale ^{bakışı} getirirler. Aynı zamanda alttan gelen etnik milliyetçi çabalar milli kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynarlar. Eric Hobsbawm'ın dediği gibi millet, yukarıdan inşa edilmiş olsa da aşağıdan çözümlenmezse yani mutlaka milliyetçi olması gerekmeyen alt tabakaların kabulleri, ümitleri, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları doğrultusunda ele alınmazsa tam anlamıyla anlaşılabilir.

Devletlerin kuruluşunda rol oynayan önemli sorunlardan biri de etnik azınlıkların toplumun geri kalanıyla bütünleştirilmesidir. Etnik azınlıkların korunması uluslararası hukuk tarafından belirlenmiş olsa da, bir devletin anayasal kuruluşları aracılığıyla sınırlandırılabilir. Azınlıkların korunmasının en düşük seviyesi bir devletin etnik azınlıkların varlıklarına katılma sorumluluğudur. Devlet azınlıklara pasif anlamda tahammül etmenin yanında, onları aktif olarak destekleyebilir de. Devlet, Kazakistan'da olduğu gibi azınlıkların kültürel otonomilerini tanıyabilir. Bir devletin içinde yaşayan etnik gruplar; dilini, dinini ve kültürünü yaşatma hakkına sahiptir. Ayrıca kendi okullarına ve medyasına sahip olabilirler. Aynı zamanda bir devlet SSCB'de olduğu gibi etnik azınlığın, çoğunluğu oluşturduğu bölgelere otonomi hakkı tanıyabilir. Bu durumda bir etnik azınlık sınırları belirlenmiş alanda kendi etnik kimliğini yaşayabilir ve dilini bu bölgede resmen kullanabilir. Bunun ötesinde bir devlet etnik azınlıkların toplumsal ve siyasal hayata katılımını kontenjan koymak suretiyle belirleyebilir. Burada amaç nüfusu oluşturan bütün etnik grupların öğretim kurumlarında ve yönetimde yer almasını sağlamaktır. Siyasetin belirleyicisi olarak devlet siyasal fırsat eşitliğini sağlayabilir, sosyal dağılımı destekleyebilir ve çok kültürlülüğü sağlayarak, bütün etnik grupların uyumuna katkı yapabilir. Aynı zamanda Kazakistan'da olduğu gibi resmi milliyetçilik, etnik gruplar arasında gerginliklere ve çatışmalara da sebep olabilir.

SSCB döneminde devlet izlediği "milliyetler politikası" çerçevesinde sadece etnik Rusların yönetimde etkinlik, ayrıcalık dolayısıyla özel statü elde etmelerini desteklemiştir. Yani sadece Ruslar eğitim-öğretim, mülk edinme ve güç sahibi olma hakkından yararlanmışlardır. Aynı zamanda Sovyetlerin 'kalkınma politikası' cumhuriyetlerde yaşayan ve bu cumhuriyetlere isim babalığı yapan milletleri demografik olarak darmadağın etmiş ve diğer etnik gruplarla birlikte onların kültürel gelişimini engellemiştir.

Etnik farklılıkların devlet tarafından yönlendirilmesi alttan gelen bir milliyetçiliğin oluşumunu tetiklemektedir. SSCB döneminde Kazakistan'da etnik milliyetçiliği destekleyenler Moskova'nın sömürgeci siyasetine karşı olan Kazaklar olmuşlardır. Diğer yandan SSCB sonrası Kazakistan'da ise Kazaklaşmaya ve Kazaklara ayrıcalık tanınmasına karşı olanlar Kazakların dışındaki etnik gruplardır. Her iki durumda da çatışmaya yol açan şey; uygulanan resmi bütünleşme siyaseti idi. Burada söz konusu olan, ekonomik kaynakların dağılımı, siyasal katılım, kültürel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması idi. Etnik milliyetçi hareketler, hakim olan milletin talebi doğrultusunda asimilasyona veya etnik azınlıkların ülkeden çıkartılmasına kadar varan sonuçlar doğurabilir. Etnik milliyetçi hareketler ayrıca bölgesel otonomi talebinde de bulunabilirler. Her iki durumda da Ernst Gellner'in belirttiği gibi aşağıdan gelen milliyetçiliğin güttüğü amaç, siyasal ve milli birliği aynı potada eritmektir. Bu amaca ulaşabilmek için ya protesto aracılığı ile barışçıl bir yol izlenebilir ya da şiddet kullanılarak devlet güçleriyle kanlı bir çatışmaya girilebilir.

Yukarıda ele alınan teorik çerçevede milli devlet oluşumunun iki temel şekli olduğu görülmektedir. Bir yandan resmi milliyetçilik bir etnik grubun siyasette, toplumda, ekonomide varlığını ve etkinliğini destekleyebilir ki bu durumda milli kimlik temelde devlete hâkim olan etnik gruba üyelik üzerinden tanımlanır. Diğer yandan resmi milliyetçilik bütün toplumsal katmanların uyumunu anayasa ve devlete bağlılık ilkesi gereğince destekleyebilir. Bu durumda milli kimlik, etniklikten farklı onun ötesinde meydana getirilir. Birinci olayda etniklik ön planda olduğundan, devlet inşasının etnik merkezli bir yapı sergilediğine hükmedilir. Şayet ikinci durumda olduğu gibi 'bir fikir' merkezde yer alıyorsa, o zaman böyle bir oluşumun "ideoloji merkezli" olduğu söylenebilir. Etnik merkezli devlet inşasına örnek olarak Federal Almanya Cumhuriyeti gösterilebilir. Burada devlet, etnikliğin tekdüzeliğini ve uyumunu sağlayabilmek için Almanların devlete bağlılığını destekleyerek ülkeye gelen yabancı göçünü kısıtlamaya çalışmaktadır. İdeoloji merkezli devlet inşasına örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) verilebilir. Bu çok etnikli devlet bütün etnik grupları etnik kimlik üstü sosyal politika ile bütünleştirmeye çalışmaktadır. Burada amaçlanan şey etnikliği aşarak bunun üzerinde bir kimlik oluşturmaktır. Ancak yukarıda dile getirilen her iki devlet şeklinin de kendi yapıları içinde tehlikede olduklarını belirtmek gerekir. Yossi Shain ve Martin Sherman'a

dayanarak her iki grupta yer alan milli devletlerin istikrarını bozabilecek kriz senaryoları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Etnik merkezli devlet kurma tasarımı başarısız olabilir. Etnik azınlıklar ve hâkim millet arasında ekonomik kaynakların paylaşımı, siyasal ve kültürel haklar ile özgürlüklerin elde edilebilmesi uğrunda çatışmalar yaşanır. Böylece etnik azınlıklar zorla veya isteğe bağlı olarak ya söz konusu devletten göç ederler ya da ayrılıkçı hareketler meydana getirirler.
2. Etnik merkezli devlet tasarımının uygulanmasında başarısız olunabilir. Bir süre önce göçe zorlanan hâkim millet var olan siyasal sistemi yıkmaya yeltenir. Böylece ayrılıkçılar kendi devletlerini kurmaya çalışırlar. Bu durum ise, mevcut milli devletin varlığını tehdit eder. Vatandaşlık hakkını alamamış göçmenler vatandaşlarla aynı hakları talep ederler. Böylece göçmenler sadece o ülkeyi kuran etnik grubun vatandaşlık hakkı olduğunu sorgulamaya başlarlar.
3. Etniklik üstü bir milli kimlik oluşturma girişimi başarısız olur. Bir devlet ister ideoloji merkezli liberal bir millet tasarımı oluşturmak istesin, isterse de bunu otoriter zorlama ile yapmaya kalksın, bu durumda etnik gruplar arasında çatışmalar başlar. Bu şartlar altında etnik azınlıklar ayrılıkçı hareketlere yönelirler. Hâkim milletin üyeleri ise kendilerinin vatandaş yapılmasını talep ederler ki devlet etnik olarak homojen hale gelebilsin.
4. Etniklik üstü milli kimlik oluşturma ve sürdürme başarısız olur. Milli devletin varlık nedeni çözümlenemeyen iktisadi ve sosyal sorunlar tarafından tehdit edilir. Devletin güç tekeli kırılır. İdare ve hükümetin içinde güç ve otorite çatışmaları ivme kazanır. Böylece devlet idaresi ve kurumları çözülür ve gayri resmi sosyal ağlar etkinlik kazanır.

Bu çalışmada cevaplanmak istenen soru, yukarıda sayılan kriz senaryolarından herhangisinin Kazakistan milli devlet yapısına daha uygun olduğunu ortaya koymaktır? Kazakistan'ın istikrarını tehlikeye atabilecek dış faktörler burada dikkate alınmayacaktır.

Bu çalışmada milliyetçilik teorilerinin yanı sıra *"Doğu Avrupa Araştırmaları"* kapsamında ele alınan 'Dönüşüm ve Modernleşme' teorilerine, Kazakistan'ın siyasal sisteminin çözümlenmesine hizmet ettikleri ölçüde yer verilecektir. Ancak burada Doğu Avrupa Araştırmalarının mevcut durumu ve içeriği hakkında tam ve kapsamlı

bilgi verilmesi mümkün değildir. Çünkü bu bağlamda yapılan çözümlemelerde öncelikle Orta ve Doğu Avrupa’da meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Yani Orta Asya bu çerçevede yapılan çalışmalarda nadiren bir araştırma konusu olmuştur. Bu yüzden de başka bölgelerden elde edilen araştırma sonuçlarının Kazakistan’ın sorunlarına uygulanabilirliği tartışmalıdır. İkincisi ise yapılan çözümlemeler geçiş sürecini yaşayan devletlerin demokratikleşmede başarı şanslarının yüksek olduğundan hareket etmektedir. Bundan dolayı bu araştırmalar, sistemdeki değişimi incelerken, söz konusu devleti mükemmel demokrasiye olan yakınlığı veya uzaklığı açısından değerlendirmektedirler. Esasında bu yaklaşımın Orta Asya için uygun bir bakış açısı olup olmadığı hususu da oldukça tartışmalıdır.

Bu analitik zorluklara rağmen, bu çalışmada Kazakistan’ın siyasal sistemi incelenecektir. Wolfgang Merkel ve Aurel Croissant’ın kaleme almış oldukları ‘arızalı demokrasilerde resmi ve resmi olmayan kurumlar’ başlıklı makale bu çözümleme için bir temel teşkil edecektir. Bu araştırmada siyasal hâkimiyetin meşruiyetine ve hakimiyetin elde edilmesine dair tanımlar ortaya konmuştur. Burada yapılan kavramsallaştırmalar bu satırların yazarına göre Kazakistan’ın hakimiyet yapısını açıklamak için uygun bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak öncelikle Kazakistan’a özgü sorunlar olan “siyasal kamuoyu oluşumu” ve “hakimiyetin meşruiyeti” kavramlarını isabetli bir şekilde tarif edebilmek için, S.N. Eisenstadt’ın ‘Traditional Patrimonialism and Modern Neo-Patrimonialism’ adlı eseri ile Orta Asya’daki rejimleri patrimonyal egemenlik sistemleri olarak tanımlayan başka eserlere yer verilecektir.

Bu Bilimsel çalışmanın merkezinde, şimdiye kadar pek araştırılmamış olan Kazakistan’da devlet ve millet inşasının iç sorunları çözümlenecektir. Bu bakış açısından hareketle bu çalışmada aşağıda formüle edilmiş olan üç soru blokunun cevabı aranacaktır:

1. SSCB döneminde uygulanan “milliyetler ve kalkınma” siyaseti Kazakistan’ın devlet ve millet inşa etme sürecini ne ölçüde etkilemektedir?
2. Kazakistan hükümeti neyi amaçlamaktadır? Hükümet yeni kurulan devlet ile diğer etnik grupların bütünleşmesi hususunda yeterince çaba sarf etmekte midir? Yoksa Kazaklara ayrıcalık tanıyan birtakım kanun ve uygulamaları mı hayata geçirmeye çalışmaktadır?

3. Kazakistan'daki siyasal sistem nasıl işlemektedir? Bu sistem etnik gruplar arasındaki barışı ve toplumsal uyumu yeterince desteklemekte midir? Yoksa daha çok sosyal ve siyasal protestolara neden olarak etnik gruplar arasındaki çatışmayı mı körüklemektedir? Bu çatışmalar temelde Kazak milli devletinin istikrarını bozabilecek kapasitede midir?